

Juan Mari Lekuona, ixiltasunean murgiltzen gaituen poeta

Pello OTXOTECO VAQUERO

Gure garaiko gazte gehienok Juan Mari Lekuonaren poesiarantz kantuaren bidez iritsi ginen, hau da, Imanol, Xabier Lete eta Lourdes Iriondo eta bestelakoen abestien bidez. Konturatu gabe diskoetatik eta irrati bidez bere hitzak irensten genituen zer esaten ari ginen oraindik oldoztu gabe. Geroago, afari osteko saioetan, baita zenbait herriko kale estuetan zehar parrandako uneetan ere, gu geu abestera iritsi ginen. Eta momentu batean, esaten eta kantatzen ari zaren hitzen edertasunaz kargu hartzen duzu. Orduan konturatzen zara harri bitxi baten jabe zarela eta, urteetan zehar barruan zenermatzan abesti horiek gauza gehiago esan eta adierazi nahi dutela. Zein une zoragarria! Hala ere, "konturatze" horren hasierako unea bakarra baldin bazen, ondoren gehiago etorriko ziren.

Beraz, aipatutako momentu zoragarri eta gogoangarri asko Juan Mari Lekuonaren poesiaz gozatu ditugu. Edozein herriko kulturaren beharrezkoak diren abestiak, zentzu estetiko sakonaz horniturik eta apaindurik iritsi zaizkigu. Bejondeiolala! Honengatik soilik, Juan Mari Lekuonak zerua irabazia duela zinatuko nuke. Baina sarreratzeko hau pasadizo hutsa besterik ez da Lekuonaren poesia eta pentsamenduaren ondare guztiaren aurrean. Sekulako obra poetikoa utzi digu, poesia sakon eta liluragarria.

Juan Mari Lekuona garai jakin eta berezian bizirik izan da; bi gerra handi, eta gerraosteko garai luzea bizitu ditu. Honek berebiziko garrantzia izan du, bai bere bizipenetan, bai bere literaturan eta bai

Euskal Herriko kulturari jokatu duen paperagatik ere. Zentzu honetan Juan Mari Lekuonak giltzarri moduko funtzioa bete du. Behar bada askok ez dute horrela ikusiko, baina gure garaiko jendearentzat Juan Mari Lekuona iraganaren azken heldulekua izan da; guretzat, antzinarako azken esteka balitz bezala jaso dugu Juan Mariaren obra eta bere presentzia.

Bere poesiari dagokionez, Arestiren eragina izan baldin badu ere, Lizardi eta aurreko poeten kutsua nabaria da, Gandiaga eta Iratzederren agerpena era berean sumatzen da, baina Barandiaran, Oteiza, mitoak eta intrahistoriarako joera erabat azaleratzen dira batez ere bere azken lanean. Horregatik nioen iraganarekiko ezinbesteko esteka izan dela: aurreko poesiaren lotura eta lokarri, mundu mitiko-telurikoarekin harremanetan jarri, eta doinu, musika eta bertsoen eragina, baita kultura herrikoa ere maila gorenetera igo eta eraberriturik eskaini digu. Honengatik guztiarengatik gure belaunaldi-koek esker anitz eman behar dizkiogu.

Baina bere poesia ez da horretan soilik geratzen. Hasiera batean Lizardiren oinordeko kontsidera daitekeen arren, tradizioaren egokipen berritua dakarkigu, zeinetan elaborazioa nagusi den. Lehen esan bezala, baliabide herrikoiak goragoko mailara jasotzen ditu. Herri literatur baliabideak ongi uztartu ditu poesia kultuaren esparruan baneraturik.

Bere poesiaren ardatzak "muga" izango du helburu. Mugetako poeta da, mugak maite dituena. Hala ere, zedarritzapen gisara azalduko zaizkion muga hauek zeharkatzen saiatuko da, eta honek, krisiaren hari finean zehar aritzera bultzatuko du, krisian etengabe arituko da. Krisian egotera bultzatuko duen muga nagusia "Zer da gizakia?" galdera etengabea izango da. Eta hemendik abiatuko da bere ibilbidearen ildoak jorratzeko.

Existenziaren zergatia bilatzen etengabe jardungo du. Beraz, bere poesia ez soilik estetikoa, dinamikoa eta erreflexiboa ere bada. Patxadaz eta inteligentziaz idatzitako poesia da. Berehalakotasunari uko egiten dio eta moden arauetatik kanpo arituko da beti, honela, Juan Mari Lekuonaren eboluzioa bukatzina da, estiloan eta gaiari heltzeko moduan. Bere poesian mundua eta gizakia, batez ere bere barne izatea, ezagutzeko ahalegina dago.

Estetikaren ikusmoldea, plano anitzetan ematen da maiz: errealismo mailan, sinbolismo mailan, surrealismo mailan, herri-folklore mailan. Errealitatea ispilu prismadun edo kaleidoskopiko baten gisan azaltzen da; era askotara, plano askotara, alde askotara. Baina betiere, azpiegitura metafisikorako joera azalduko du, hots, esentziaren aldarrikapena. Horrela, pentsalari batzuen eragina nabarmena izango da, hala nola, Unamuno, Bernanos, Teilhard de Chardin,...

Hau dena ederki eta berehala antzematen dugu erabiltzen duen hiztegi eta hizkuntza aztertuz. Sarri eta edonon, pasarte sakonak aurkituko ditugu hausnarketarako bidea ematen dutenak. Indar semantikoz kargaturiko irudi eta sinboloak ez dira joko formal hutsak, horiek guztien metaketak beste era batera espresa ezin zitekeen esperientzia sakon baten halabeharrezko ondorioak dira. Juan Mari Lekuonak honela mundu berezi, partikular eta aberatsean sartzera gonbidatzen gaitu.

Belaunaldi berrien idazleoi iraganarekiko atxikiduraz gain ausardiako jarrerak igorri dizkigu, hots, poesia puruarekiko apustua, pisuzko poesiaren baliozkotasuna eta gaurkotasuna. Hau dena bizi-esperientzia batetik datorkio dudarik gabe, baina esperientzia iragazia da berea; distantzia hartzen du bere konplexutasunean eta sakontasunean mamitzeko. Hala ere, sakontasun honi kezka edota mina dario.

Arestian esan bezala, "Zer da gizakia?" galdera, ardatz nagusia da bere poesia osoan. Eta itaunketa honi plano ezberdinen bidez erantzuten dio. Horregatik, eta berriz errepikatuko dut, bere poesia ez da estatikoa, ezta soilik estetikoa ere, dinamikoa eta erreflexiboa baizik. Baina betiere, lehendik egindako lanaren lorratzari muzin egin gabe. Zenbaitek aipatzen dute bere obra espiralaren metafora erabiliz ulertu behar dela, beste batzuk zirkulu zentrokide batzuen modura ardatz zentral batekin; niri aldiz, gehiago gustatzen zait helburu jakina daukanaren irudia, hau da, "Zer da gizakia?" galdera, eta helburu honen bila abiatzen den traineruarena bere uhararen aztarna galdu gabe beti begi bistan daukalarik. Honetan ere Oteizarekin bat egiten duela uste dut, aurrera mugitu eta jarraitu, atzeari edo iragariari etengabe begira dagoela.

Esandakoaren eredu garbiena bere azken liburua dugu, *Mimodramak eta ikonoak*, bere lan guztietan mardulena berau. Gizakiaren barruraino sartu nahi eta subkontzientea arakatzea bilatzen du. Gim-

ferrer-ek dio poesiaren betebeharra "al acecho de lo inexpresable" egotea dela. Juan Mari Lekuonak hau erabat betetzen du. Poema liburu hau, niretzat bere obra poetikoan gaina jotzen duena, geure izatearen barne-muinetara murgiltzen da. Harpeetatik gradualki datorren giza erroen durunda hotsak dira liburu honen dardara oihartzunak igortzen dituztena. Lehenengo poeman, "Obertura" poeman, espresuki azaleratzen da hau. Iraganarekin birlotzen gaitu. Oteizaren hitzak erabiliz "intrahistoriatik" edo "intrakulturatik" abiatuz kultura unibertsalera zabaltzea oso garrantzitsua da, arketipo unibertsalak landu geure kulturako erroak, "intrakulturako" erroak, kontutan hartuz edo beraietatik abiatuz. Hala ere, iluna, gotikoa gerta dakiguke zenbait uneetan argitasun lirikoaren zantzuak agertzen badira ere. Eta tarteka-marteka Gurutzetako Joan Deunaren dirdirak dasta ditza-kegu "*Gau ilunaren*" oihartzunaren lekuko, eta beste batzuek aldiz, argia iradokitzen digute ("arrats gorri", "argi-une", "baserri-ke urdin", "mendi-itzal luze", "illunabar-mami", "gauak illundiz betea", "goizeko lanbrotan", ...). Baina beti sakona eta erreflexiboa, bere hitz bakoitza zoriaren erorketa soila ez delarik, izan ere, hitz bakoitza giltza sarrailan bezala kokatzen baita esaldietan.

Horretaz aparte hizkuntz elementu erabiliena substantiboa da. Substantiboen poesia da berea, modu honetan irudi bitxi eta bikainak lortzen ditu ("arnasazko intsentsua", "arima eztea", "itzal bustiko hodeiak", "haize beltzaren ezpatak", "bizitzaren barne-oholtzak", "sutan dirdirakor laino errailetan", "kometen kalpar", ...), kolore berezien aipamen eta agerpena, baita metafora ausartak ere, eta kontrajarpenak, eta honen guztiaren erritmoari eusten zaio lerroek duten musikalitatea eta kantuarekiko duen joeraren bitartez. Oso garrantzitsuak iruditzen zaizkit doinuen kutsua eta onomatopelien erabilera (ohiko poetetan baino gehiago erabiltzen du). Adibide batzuk jartzearen, "Eskutxoek jo dute/ kriskitin krasketin", "doinua tinkatzeko/ urrezko ttun-ttuna", "Eta entzun, ate joka datoz,/ gauean dan-dan-dan,/ mairu-baratzeko mahalkideak.", "betileen klika bir-birtsuetan.", "Nire denboraren erlojua;/ -o-dol, o-dol, o-dol-," eta abar luzea.

Hitz gutxitan Juan Mari Lekuonaren poesia eresi bat da. Arima harrotu, irauli, barru-barrutik astindu nahiko baligu bezala zuzentzen zaigu, eta era berean euskal nortasunaren gako bereziel hautsa kentzen ahalegintzen da. Zenbaitetan, Juan Mari Lekuonaren poesia-

ren bihurtura formalak Gerard M. Hopkins poeta ingelesaren bertsoa dakarkigu gogora, baina Juan Marirenak herri baten intrahistoriara murgiltzen duten esanahi labirintikoak ditu hitz bakoitzaren muintzatan. Herri baten izpirituaren gordailu den poesiaren aurrean gaude. Garai bateko esentziak geroaren asaldapenarekin batuko dituen katebegi baten antzera, besarkada indartsuaz estekatuko dituen. Bere azken garaiko poemak (*Mimodramak eta ikonoak* liburuan batez ere) sinbolismo eta imajinario poetikoaren gaina modura har genitzake, sakontasun semantikoaz aparte, argitasun izpiritual bateranzko bidea erakusten baitigute, eta era berean hauek biak (sakontasun semantikoa eta argitasun izpirituala) arrago berberean bateratzen ditu, era honetan poema hauek indarra, fedea, misterioa eta benetako argitasun zeharkaezina adierazi egiten dute, honela erraztasun nabariak gugana iritsi eta betetzen gaituzte.

Intrahistoriaren karkabetatik erauzitako ur ixila, mitoaren ispiluan irratitzen da tianttaka, ezarian-ezarian, geure herriko nortasunaren xehetasun eta gakoien bidez "gizakia zer da" galdera iragazkaitza higatu nahian edo arakatzeko ahaleginetan behinik behin. Eta ahalegin honetatik izatearen eta gizakiaren erauzkin hilezkorak biltzen ditugu. Ondoren erauzkin horiek irentsiko ditugu poetari esker, Juan Mari Lekuonaren poesia erauzkin horien isurketa erraztu eta beste berrien jaiotza ere sortarazten baitu. Horrelakoa suertatu ohi zaigu Juan Mariren poesia gure izpirituen barrunbean oihartzuna lortzen duenean.

Orokorrean bere lanak aberastasun handia dauka. Bere poemak konplexuak eta oso sakonak dira. Irudi indartsuak dituzte, karga sinboliko mardulekoak. Zer edo zer bilatzen dute, halako ezagutza edo kausitu nahian. Eta bilaketa horretan, krisiak, etendura eta muga anitzak zeharkatuz, ixiltasunean murgilduko gaituen dardarak igortzen ditu bere poemen bitartez. Horretarako, kontraesana badi-rudi ere, doinuak, musikalitatea eta onomatopeiak erabiliko ditu. Dena den, Juan Mariren poesiak ondorio eta irakaspen bat uzten digu ondare gisa: **ixiltasuna**. Ixiltasuna jakinduriara iristeko bidea dela iradokitzen digu. Berea ere ixiltasunaren poesia dela esan genetzake. Ixiltasunerako gonbidapena egiten digu, gonbita bertutetsua, eszenatoki sosegatua lortzeko ixiltasun oihukatua digu aurkezten. Ixiltasuna proklamatzeko du, eta bere poemen erroarteetan tartekatzen

den arnasa dastatuz ondorio honen uste osora irits gaitezke. Honako baieztapen honek Li Bai poeta handiaren hitzak dakarkit gogora:

“Galdetzen didazue mendi urdinkaretan bizitzearen zergatia.
Irribarretsu, bihotza soseguan, ez dut erantzuten.
Mertxikondoaren loreak ur ixilen jarioan abiatu dira.
Mundu hau ezberdina da, ez gizakiaren modukoa.”

Dударik gabe Juan Mari Lekuonak antzekoa iradokitzen digula ziur nago, eta, irudia, hitza eta musika, hirurak bat trinkotze ixilean bateginik jakinduriara iristeko behar den izpiritu pausatuaren bidea seinalatzen digu.

Juan Mari Lekuona era berean, mitoen poeta da. Eta mitoen bidez, ixiltasunak igorri dezakeen mezua eta egia mozorrotzen ditu. Gizakiak barne baretasuna lortzeko behar duen beste bide bat, mitoaren bidez nolabait erakusten digu. Beraz, ixiltasunaren bidez batzutan, iluntasuna edota mitoaz bestetan, galdera handi eta sakonaren bidea xuxurlatzen digu. Baina hau dena, betiere, maitasunaren sentimenduak sortzen duen xamurtasunaz printzatu. Eta gizakiaren izatea erabat betetzeko, ba al dago belarrira xuxurlaturiko maitasun hitzak baino hobeagorik?